

NATIONALE DIALOOG
GEMEENSCHAPSKRACHT

Samen recht doen aan **GEMEENSCHAPSKRACHT**

Bewonersinitiatieven
en -coöperaties aan zet

Lessen uit de eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht op 17 mei 2018

Voorwoord

Op 17 mei vond in Utrecht de Eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht plaats. Gemeenschapskracht is de motor om in een buurt, dorp of wijk gezamenlijke doelen te bereiken, zoals: meer sociale cohesie, meer zorgen voor elkaar, meer gezondheid, meer werk, meer (sociaal) ondernemerschap en meer participatie.

Deze brochure is een gids om te komen tot meer gemeenschapskracht. We beschrijven wat we eigenlijk verstaan onder het begrip gemeenschapskracht en waarom het zo belangrijk is. We laten zien wat het betekent als onze participatiemaatschappij kantelt van zelfredzaamheid naar samenredzaamheid. En als onze zorg en ondersteuning wordt georganiseerd vanuit de leefomgeving: kleinschalig, lokaal en samen met bewoners.

We laten de ontwikkeling zien van bewonersinitiatieven naar echte bewonerscollectieven. Ten slotte geven we een aanzet tot een wijkgerichte aanpak in vier stappen.

Veel leesplezier!

Anja van der Aa (GezondNL en SAMEN030)

Jan Smelik (Nederland Zorgt Voor Elkaar en Austerlitz Zorgt)

Bewonersinitiatieven en -coöperaties aan zet

1

Wat bedoelen we met gemeenschapskracht?

Gemeenschapskracht is de positieve energie die vrijkomt als mensen elkaar helpen om hun doelen te bereiken door hun middelen te delen.

Begonnen met boodschappen, klusjes en maaltijden bouwen mensen in hun buurten, wijken of dorpen – voor het gemak noemen we het hierna ‘wijken’ – aan eigen wijkorganisaties, die soms ook zorgtaken op zich nemen. Zij bereiken steeds meer doelen die uitgroeien naar wonen, veiligheid, mobiliteit en nog veel meer. Dit doen zij door hun beschikbare middelen als tijd, kennis, netwerk, ruimte en faciliteiten, met elkaar te delen. Zo mobiliseren deze mensen kracht in hun wijk, gemeenschapskracht – die er overigens in potentie altijd al was. Door de krachten verder te bundelen, bijvoorbeeld met mensen in andere wijken, helpen zij om welzijn en zorg beter en efficiënter te maken.

Gemeenschapskracht symboliseert de kracht en de bezieling die een wijk tot een gemeenschap maakt. Gemeenschapskracht gaat uit van de (veer)kracht van mensen en geeft hun de ruimte om invloed uit te oefenen. Wie weten tenslotte beter dan bewoners zélf wat zij en de wijk nodig hebben om te bloeien?

Uitgangspunten

De centrale uitgangspunten van gemeenschapskracht zijn:

- > Wijkbewoners zijn betrokken en ervaringsdeskundig hulppotentieel voor andere inwoners, professionals en overheid. Dit levert op allerlei manieren rendement op.
- > Bij het behartigen van 'gedeeld eigen belang' willen bewoners goed geïnformeerd worden en zaken zoveel mogelijk op eigen kracht (regie) organiseren. Dat doen zij geëngageerd, praktisch en met passie of talent.
- > Daarbij zijn zij goed in het tijdig, via korte lijnen, dichtbij en op menselijke maat oplossen van actuele vragen en knelpunten in de directe leefomgeving. Hun doel is om hun gemeenschap op die manier beter en mooier te maken.
- > De gemeenschap is 'eigenaar' van het organiseren van activiteiten in de eigen wijk; de gemeente treedt op als faciliterende partner.
- > Wijkbewoners hebben (laagdrempelige) toegang tot publieke wijk-informatie voor een optimale regie over hun leven en de eigen leefomgeving.
- > Het verbinden van bewoners kan het best door bewoners zelf gebeuren en alleen als dat écht niet lukt via systeempartijen. De wijk kiest welke (digitale) middelen daarbij het best kunnen worden ingezet.
- > Wijkcollectieven of -coöperaties bundelen de vraag van bewoners en beïnvloeden daarmee het aanbod. Daardoor is het onvermijdelijk dat geldstromen anders gaan lopen.

De huidige bewonersinitiatieven beginnen bijna allemaal bij één of twee individuen die in hun eigen leefomgeving aan de slag gaan. Hun motieven worden door andere bewoners snel als legitiem gezien en ze hebben vaak grote (in)formele netwerken, waardoor een initiatief snel kan bloeien en groeien. Op basis van één enkel geslaagd voorbeeld kan een olievlekwerking ontstaan.

Lessen uit de Eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht

- ☀ Leren samenleven, meer verbinden met jongeren en met alle groepen in de wijk – gemeenschapskracht verdient een plek in het onderwijs want het werkt emanciperend.
- ☀ Gemeenschapskracht mag in een kleine gemeenschap niet als dwingend worden ervaren; kiezen voor een andere route mag.
- ☀ Er is niets mis met 'gezond eigen belang', je mag ook aan een bewonersinitiatief verdienen.

Zorgen voor elkaar is iets van mensen. In Rotterdam-West werkt Zorgvrijstaat aan zorgzame buurten. In een gebied met circa 41.000 bewoners – met een grote diversiteit aan opleidingsniveau, inkomen, culturele achtergrond en gezondheidsvragen – ontwikkelen ze activiteiten en maken ze netwerken sterker.

Ze werken aan voorzieningen en hulpmiddelen die bijdragen aan het organiseren van bewoners in het zorgen voor elkaar. Ze verbinden en versterken wat al gebeurt en waar nodig lopen ze de gaten dicht of starten ze nieuwe initiatieven op. Van aanschuifmaaltijden tot wijkpsychiatrie en van de aanpak van armoede en schulden tot een Wmo-klussendienst. Daarbij schakelen ze voortdurend tussen mensen, netwerken, organisaties en beleid.

De opgaven waar zorg en welzijn de komende jaren voor staan, vragen om wezenlijk andere organisatie- en waardenmodellen, met meer medezeggenschap en eigenaarschap van bewoners. Ze geloven dat de wijk de plek is waar de vernieuwing in zorg en welzijn tot stand kan komen; juist dáár komt bij elkaar wat op beleidsniveau vaak gescheiden blijft en juist dáár ervaren mensen de effecten van maatregelen.

www.zorgvrijstaat.nl / facebook.com/zorgvrijstaat

2

Kantelen naar organiseren vanuit de leefomgeving

Zelfredzaamheid van burgers is de centrale gedachte achter de participatiemaatschappij. Die maatschappij doet een beroep op de 'eigen kracht' van bewoners. Flexibiliteit en wendbaarheid van professionals, gemeenten, zorgverzekeraars en rijksoverheid in het domein van zorg, welzijn en participatie zijn daarvoor onmisbaar.

Er is urgentie. Door de terugtrekkende beweging van de overheid, gecombineerd met de vergrijzing van onze samenleving, wordt de vraag naar mantelzorg en informele zorg steeds groter. Ook neemt het percentage niet-medische bezoeken aan de huisarts, soms wel 25 procent, en het aantal niet-medische ziekenhuisopnames van ouderen of mensen met een (acuut) psychische kwetsbaarheid flink toe. Tot slot is inclusiviteit een noodzaak om verdere tweedeling in de samenleving te voorkomen. Wie mee wil doen, moet de kans krijgen om mee te doen.

Op veel plekken zijn bewoners en professionals zelf in actie gekomen. Enerzijds vanwege schaarste: het ontbreken van laagdrempelige ontmoetingsplekken, passende zorg en onafhankelijke informatievoorziening over hoe gezondheid of zelfzorg optimaal vorm te geven. Anderzijds op basis van passie en unieke ervaringskennis: het willen en kunnen ondersteunen van naasten of medebewoners. Voor mantelzorgers is dit geen vrijwillige keuze, zij doen dit uit pure noodzaak en vaak stilzwijgend.

Bewoners en (jonge) professionals zetten daarbij steeds vaker ook de stap naar sociaal ondernemerschap, omdat ze (weer) zinvol bezig willen zijn in hun eigen wijk of dorp. Met meer ruimte voor kwaliteit, talent of eigenwaarde, voor zichzelf of voor anderen uit de gemeenschap. Sociaal ondernemers geven op die wijze vorm aan een wijkconomie.

Kantelen naar organiseren vanuit de leefomgeving – de buurt, het dorp of de wijk – staat bij alle initiatieven voorop. Leven en werken vanuit de bedoeling, en eigenaarschap en samenredzaamheid als startpunt voor meer gezondheid en geluk. Bewonersinitiatieven blijken daarin enorm voortvarend, innovatief en creatief.

De dynamiek en ook de diversiteit vanuit initiatieven passen evenwel niet bij de verticale beleidskokers van gemeenten. Gemeenten besteden basishulp, informatievoorziening, jeugd, welzijn, sport, onderwijs en participatie overwegend uit aan grote organisaties. De initiatieven sluiten ook niet aan bij zorgverzekeraars, die nog vooral sturen op zorg en regio.

Vijftig tot zestig procent van de bewonersinitiatieven in Nederland ervaart minimaal één groot tot zeer groot knelpunt op het gebied van wet- en regelgeving, financiën of samenwerking met de gemeente of aanbieders van zorg en ondersteuning. Dit ongeacht de diensten die door bewoners worden aangeboden. (Bron: Actieprogramma Zorgzame Gemeenschappen, Nederland Zorgt Voor Elkaar, 2018)

Wat is er nodig om recht te doen aan de sociaal-economische waarde van bewonersinitiatieven?

Lessen uit de Eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht

- ☀ Creëer geen tegenstelling tussen leefwereld (bewoners) en systeemwereld (organisaties) maar zoek elkaar op, vertel verhalen en versterk bottom-up-initiatieven.
- ☀ Geef als gemeente of zorgverzekeraar ruimte aan initiatieven en geef zelf het voorbeeld als het gaat om 'omkijken naar de ander'.
- ☀ Denk ook vanuit de wijkconomie: combineer lokaal vermogen (eigendom) en lokale werkkracht.

Buurtcoöperatie Apeldoorn-Zuid

Eind 2014 hebben buurtbewoners van de wijk Apeldoorn-Zuid (circa 30.000 inwoners) zich verenigd in de Buurtcoöperatie Apeldoorn-Zuid. Ze staan lokaal bekend als Zuid Doet Samen. Initiatiefnemers zijn Mechelien Burghout en Ton Kunneman. Met elkaar willen zij zorgen voor de wijk en buurtgenoten. Hun missie is: 'het omzien naar elkaar weer een natuurlijk proces laten worden op individueel, straat- en buurtniveau'. Inmiddels hebben zij 750 betalende leden.

In iedere buurt van Apeldoorn-Zuid is een buurtassistent van de Buurtcoöperatie actief. Zij hebben inmiddels al bij meer dan 10.000 huizen aangebeld om kennis te maken met buurtgenoten en de buurt. Zij leggen verbindingen op straat- en buurtniveau en bieden ondersteuning. De buurtassistenten kregen en krijgen een intensieve opleiding in het bevorderen van de autonomie van buurtbewoners.

De uitvalsbasis is buurthuis Ons Honk. Hier vinden allerlei activiteiten plaats waarbij ontmoeten en verbinden centraal staan. Vanwege de grote drukte – dertig eters per dag – wordt Ons Honk verbouwd tot buurtrestaurant. Door het werk van Zuid Doet Samen doen mensen weer mee, horen ze ergens bij en ontwikkelen zij zichzelf. Zoals een bewoonster zei: 'Ik ben van slachtoffer deelnemer geworden'.

www.zuiddoetsamen.nl

3

Van initiatieven naar bewonerscollectieven

De toekomst van bewonersinitiatieven ziet er rooskleurig uit. Het aantal actieve ouderen stijgt door de vergrijzing. Zij hebben tijd en kennis om zich voor anderen in te zetten, bij voorkeur in hun directe woonomgeving. Jongeren, zzp'ers en sociaal ondernemers zoeken nieuwe werk- en afzetgebieden in de wijk.

Ook lokale en landelijke politici omarmen de nieuwe beweging. In 2015 is het 'right to challenge' in de Wmo vastgelegd. Op basis hiervan kunnen bewoners taken van de overheid overnemen. En volgens Europese rechtspraak móeten diensten tot een bedrag van € 50.000 zelfs aan inwoners worden gegund. In beide gevallen moet er wel een goed plan, liefst met een verdienmodel, liggen waarin wordt aangetoond dat bewoners het inderdaad beter kunnen.

Veel initiatieven worden momenteel met minimale middelen of fondsen gerealiseerd. Structurele financiering ontbreekt vaak. Er is veel bestuurskracht nodig om tot meer samenhang tussen, en tot borging van initiatieven te komen. De kanteling gaat moeizaam en initiatieven voelen zich tegengewerkt.

Bewonerscollectieven verenigen daarom diverse initiatieven voor meer samenhang en organisatiekracht. In Amsterdam heten ze stadsdorpen, het zijn er al enkele tientallen. In het oosten en zuiden van het

land noemen ze zich noaberzorgpunten, in Brabant zorgcoöperaties en op het platteland dorpscoöperaties. In de stad zijn de wijkcoöperaties in opmars. Allemaal nieuwe collectieven van bewoners waarmee zeggenschap en eigenaarschap worden geregeld over activiteiten die er voor bewoners toe doen.

De nieuwe burgercollectieven ontstaan bottom-up en op natuurlijke schaalniveaus. Niet de grenzen van de gemeente of die van zorginstellingen zijn bepalend, maar daar waar gemeenschapskracht wordt gevoeld.

Sommige bewonerscollectieven zijn zo succesvol dat ze het complete welzijnspakket overnemen, het Wmo-wijkteam leveren, een wijkinformatiepunt opzetten, de coördinatie tussen vraag en aanbod in de buurt op zich nemen of de gaten opvullen die het zorgsysteem laat vallen. Dat geldt zelfs op het gebied van e-health. Als bewoners zelf kunnen bepalen welke digitale middelen in hun wijk of buurt worden ingezet, is succes verzekerd. Hun zeggenschap, eigenaarschap of minimaal hun vetorecht staat garant voor een scherpe keuze voor ICT-toepassingen waar bewoners wél op zitten te wachten: inzicht in de activiteiten die in de buurt of wijk plaatsvinden en communicatie met hun naasten en direct betrokken zorgverleners.

Ook individuele bewoners kunnen lid van zo'n collectief worden. Ze kunnen er altijd met al hun vragen terecht. Mensen zijn niet alleen hulpvrager, maar tegelijkertijd ook deelnemer. Hierdoor kan in een wijk verborgen talent en kapitaal veel sneller naar voren komen. Als mensen maar serieus worden genomen, eigenaar van hun eigen leven blijven, in welke rol dat ook is. En meer gelijkwaardigheid gaat gepaard met meer wederkerigheid.

Succesvolle bewonerscollectieven hebben een dorpsondersteuner of een wijkcoördinator in dienst die de noodzakelijke verbindingen legt. Een persoon die als 1-loket werkt in de buurt of dit met een team organiseert in de wijk. Iemand die geaccepteerd wordt en het vertrouwen van de bewoners heeft. Dat is wat anders dan een wijkregisseur in de stad, die in opdracht van de gemeente werkt en door de gemeente is aangesteld.

Lessen uit de Eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht

- ☀ Vraagverheldering en behoefteverkenning in de wijk is een competentie en een nieuwe methodiek.
- ☀ Een door bewoners aangestuurde dorpsondersteuner of wijkcoördinator heeft veel waarde.
- ☀ Bewonerscollectieven kunnen bepaalde taken van welzijns- en zorgorganisaties goed overnemen. Er is meer aandacht nodig voor collectieven versus collectieve regels.

Hollandscheveld Verbindt

De Dorpscoöperatie Hollandscheveld Verbindt is na een voorbereiding van twee jaar in december 2014 opgericht. Het dorp heeft 4.400 inwoners. De initiatiefnemers hadden als doel dat de inwoners op een verantwoorde wijze langer zelfstandig kunnen blijven wonen. Een dorpscoöperatie zou de gemeenschapszin versterken en de onderlinge verbondenheid vergroten. Hierdoor zou onder de inwoners draagvlak ontstaan om welzijn, preventie en integrale thuiszorg met elkaar te verbinden. Uit een in 2014 gehouden inwonersenquête bleek dat er een groot draagvlak voor dit initiatief bestond. Met de uitslag konden zij het college van B&W er uiteindelijk van overtuigen om de Wmo-taken onder te brengen bij de dorpscoöperatie. Na de instemming van B&W ging op 1 oktober 2015 de dorpsregisseur aan de slag.

De dorpscoöperatie telt 750 leden en heeft 120 vrijwilligers waarop de dorpsregisseur een beroep kan doen. Een lid betaalt per jaar € 10 contributie en een tweede en volgend lid op hetzelfde adres elk € 7,50. De verbinding van informele zorg met de Wmo is uniek en heeft toegevoegde waarde. Uniek is ook de bereidwilligheid van relatief veel vrijwilligers.

De uitdaging is: totale integrale thuiszorg, inclusief de Zorgverzekeringswet (Zvw) en de Wet langdurige zorg (Wlz), met één dorpsbudget van ongelabeld geld. Hollandscheveld daagt VWS en zorgverzekeraar uit met hen in zee te gaan en ze hiervoor de regelruimte te bieden!

4 Samen organiseren, óók met (wijk)partners

Een geslaagde kanteling naar de leefwereld vraagt erom het op wijk- én op landelijk niveau een nieuwe sociale, juridische en economische werkelijkheid wordt geschapen, waarvan bewonersinitiatieven deel uitmaken. Samenspel of samen organiseren biedt dan optimaal ruimte aan de samenleving en bewoners kunnen samen met partners verantwoordelijkheden beter oppakken.

Wij introduceren vier werkprincipes voor Gemeenschapskracht:

De wijk als nieuwe zuil

De **wijkcoöperatie** is een vorm van zelforganisatie van en collectief eigenaarschap door bewoners, (sociaal) ondernemers en wijkpartners, gericht op meer sociale samenhang, zelfzorg en participatie en het willen behalen van schaalvoordeel (wijkeconomie). Bewoners en partners verenigen zich en bereiken zo gezamenlijk doelen die voor elk individu onbereikbaar zouden zijn geweest, vooral op het gebied van investeringen voor de wijkgemeenschap. Individuele bewoners kunnen lid van de coöperatie worden.

Wij zijn aan de buurt

Een **wijkdialoog** is een open en gelijkwaardig gesprek waarin een vrije gedachtenwisseling plaatsvindt. De deelnemers spreken nadrukkelijk niet vanuit een professionele rol of namens een organisatie maar vanuit oprechte betrokkenheid. Écht luisteren ligt aan de basis hiervan. Iedereen komt aan bod en wordt gehoord. Wat is er echt aan de hand? Wat werkt er wel of niet? Wat heeft topprioriteit volgens bewoners? Wat is de bedoeling? Wat willen we bereiken?

Wijkbudget voor de wijk

Een **wijkinfrastructuur** bestaat uit alle permanent aanwezige algemene voorzieningen (fysiek en digitaal) voor zorg, welzijn en participatie in de wijk. Denk hierbij aan laagdrempelige ontmoetingsplekken, een coördinatiepunt, één wijkinformatiepunt met diverse inloopspreekuren, mantelzorgwaardering, voldoende zorgwoningen, één Persoonlijk Gezondheid Dossier of één leeromgeving. Bewoners hebben de regie en wijkpartners vormen een geïntegreerd netwerk.

Inwoners eerst aan zet, daarna professionals en partners

Een **wijkcontract** of **wijkconvenant Gezondheid** is een zelfsturend en bindend middel tussen bewoners en partners over welke projecten en programma's worden ingezet om de gezondheid van bewoners te verbeteren. Een wijkcontract omvat afspraken over wie wat doet, op basis van verantwoordelijkheden, resultaatafspraken met gemeente en zorgverzekeraars en afspraken over hoe besparingen terugvloeien naar de wijk.

Lessen uit de Eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht

- ☀ Zie bewoners(initiatieven) als gelijkwaardige gespreks- en samenwerkingspartners; reduceer het 'zieligheidsdenken'.
- ☀ Begin bij een bewonerscollectief met het opstellen van de spelregels.
- ☀ Pas op voor de juridische benadering bij wijkafspraken. Zet afspraken op maximaal vijf A4'tjes, desnoods onder het genot van een glaasje wijn.

Deze nieuwe stadscoöperatie in Utrecht bundelt de kennis en krachten van verschillende bewonersinitiatieven. Samen willen zij bouwen aan meer sociale samenhang, welzijn, werk, ondernemerschap én gezondheid in buurten en wijken. Het uitgangspunt is het bevorderen van betrokkenheid bij, eigenaarschap van en zeggenschap, in het bijzonder bij en met bewoners, ondernemers en organisaties uit de buurt.

Enkele tientallen bewonersorganisaties hebben de afgelopen jaren in de Utrechtse buurten en wijken onder meer buurtwerkkamers, burenetwerken, ondernemerskringen, wijkinformatiepunten en multifunctionele accommodaties in zelfbeheer opgezet. Inwoners bieden daarbij ondersteuning aan andere bewoners.

SAMEN030 wil dat bewonersinitiatieven zich verder kunnen ontwikkelen en uitgroeien naar buurt- en wijkcoöperaties met meer werk en ondernemerschap door de wijk. Vanuit die coöperaties worden bewoners 'eigenaar' van het verbinden van informatie-, hulp-, welzijns- en (lichte) zorgvragen en het aanbod daarvoor in hun eigen buurt of wijk. Dat bespaart veel geld en werkt zingevend voor alle betrokkenen.

De stadscoöperatie SAMEN030 verenigt de bewonersorganisaties in Utrecht ook voor een 'Wmo-aanbesteding', vanuit de gedachte 'Waarom organisaties van buiten de wijk inhuren als bewoners het ook zelf en beter toegespitst op buurt en wijk kunnen vormgeven?'

5

Werk continu aan borging

- > Expliciteer waarden, meerwaarde, kwaliteit en verdienmodel. Dat overtuigt iedereen.
- > Neem partners mee de wijk in en niet andersom. Organiseer desnoods een bus- of fietstour.
- > Beleg de procesverantwoordelijkheid in de wijk of ga 'doordecentraliseren' naar dorp- of wijk(coöperatie).
- > Formuleer zelf resultaten die waarderend werken om te voorkomen dat ze van bovenaf worden voorgeschreven.
- > Communiceer open en breed over bereikte resultaten, daar wordt iedereen blij van.
- > Evalueer altijd en deel evaluaties, bij voorkeur in een infographic, met bewoners, partners en beslissers.
- > Bespreek spanningsvelden met de juiste personen. Wat jij niet kunt oplossen, kan een ander wellicht wel.
- > Eis of zoek één aanspreekpunt vanuit gemeente of zorgverzekeraar die zaken voor elkaar kan krijgen.
- > Blijf met elkaar in gesprek. Komt tijd, komt raad. Organiseer desnoods een olopje als knelpunten hardnekkig blijven.
- > Spreek (wellicht onmogelijke) persoonlijke missies en ambities altijd uit. Ze inspireren en worden op een zeker moment wél mogelijk of realistisch.

Colofon

Deze brochure is tot stand gekomen naar aanleiding van de Eerste Nationale Dialoog Gemeenschapskracht op 17 mei 2018 in Stadion Galgenwaard te Utrecht. Kijk voor de bijdragen van minister Hugo de Jonge (VWS), prof. dr. Tine de Moor (UU), Nathan Rozema (Krachtstation Kanaleneiland), prof. dr. Robbert Huijsman (Erasmus University Rotterdam), Jos de Blok (Buurtzorg Nederland) en Victor Everhardt (gemeente Utrecht) op www.dialooggemeenschapskracht.nl.

Initiatiefnemers, organisatoren en meedenkers

Anja van der Aa (GezondNL), Paul van Grevenstein (NLZVE), Michael Milo (SamenBeter), Gijs Ockeloen (SamenBeter), Maria Roodenburg (NLZVE), Jan Smelik (NLZVE), Jitske Tiemersma (Omzien naar Elkaar), Sabina van der Veen (Bettery Institute), Jelle van der Weijde (Economic Board Utrecht) en Harry Troelstra (Nieuwegein Fonds).

Met dank aan

NATIONALE DIALOOG
GEMEENSCHAPSKRACHT